

tussen

Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 17 4 ● 2018

Verparking

in Noord-Holland

● Zingende merel.
Tekening: Jos Zwarts.

● Topografische kaart van Purmerend
uit 1930 en heden.

Veranderingen in de vogelbevolking gedurende de laatste 50 jaar.

En wat kunnen we nog verwachten?

Door de intensieve landbouw en de uitbreiding van steden en dorpen is gedurende de laatste 50 jaar veel natuur in Noord-Holland verloren gegaan. De landbouw heeft tot een biologische kaalslag geleid in de buitengebieden en verstedelijking bepaalt steeds meer het karakter van het overblijvende landschap. Op veel plaatsen is niet meer vast te stellen waar urbane invloeden beginnen en het platteland ophoudt. Zelfs op het 'open' platteland vinden we plekken met 'stadse' kenmerken, zoals boerenerven en bomenlanen. Door verschil in grootte van steden en dorpen, geplande en niet-geplande uitbreidingen en het aaneengroeien van steden en dorpen is een mozaïek-achtige verstedelijkte structuur ontstaan met een bont palet van kleinschalige habitats. Het grootste deel van Noord-Holland is daardoor een parkachtig landschap geworden. Omdat we over de laatste vijftig jaar redelijk goed op de hoogte zijn van ons broedvogelbestand, is het mogelijk na te gaan in hoeverre de verstedelijking vestiging of verdwijnen van broed-

vogels heeft beïnvloed en vooruit te kijken naar wat we nog kunnen verwachten.

Kenmerken van verparking

Verstedelijkte landschappen hebben een aantal typerende kenmerken.

Wat het eerste opvalt is de *versteening* van het landschap. Huizen, schuurtjes, kerken, fabrieken en andere gebouwen bieden beschutting tegen wind en kou en nestgelegenheid voor een aantal vogelsoorten. Verstedelijkte landschappen zijn bovendien sterk *gefragmenteerd*.

We vinden er een netwerk van wegen, waarvan het effect niet beperkt blijft tot de directe omgeving, maar vele malen groter is door hydrologische en erosie-effecten.

Een ander kenmerk van de stad is de *structuur en de samenstelling van de vegetatie*. Door het aanplanten van groenblijvende struiken en uitheemse planten, bloem- of besdragende planten en grondbedekkende soorten verschilt de vegetatie van die van de niet stedelijke omgeving. We vinden er vaker verwilderde en invasieve, warmteminnende

● Lepelaars in Haarlem. Foto: Jan Stok.

soorten, omdat de temperatuur in de stad gemiddeld hoger is en de windkracht geringer. De beplanting heeft niet alleen gevolgen voor de nestgelegenheid, maar ook voor de insectenfauna. Ook vinden we in steden savanne-achtige landschapselementen met meer verspreide plantengroei, zoals ruigten met ruderaal vegetatie die een tot dusver

aantal soorten dat we aantreffen in de stad.

Voedsel in de stad is er meestal in overvloed. De mens importeert veel voedsel in de stad, waarvan een groot deel als afval in de een of andere vorm voor vogels en andere organismen beschikbaar komt. Die supplementaire voedselbronnen

mens als *beschermers*. Veel soorten worden geleidelijk minder schuw en profiteren van kunstnesten, bijvoederen en andere vormen van bescherming.

Stads- en standvogels

Een aantal soorten profiteert van de stad, omdat ze in staat zijn hun schuwheid ten opzichte van de mens te verliezen. Naast de huismus zijn dat spreeuw, merel, Turkse tortel, kauw, koolmees, houtduif, heggemus, pimpelmees en winterkoning. Het zijn allemaal standvogels, die vanuit het oorspronkelijke broedgebied in de omgeving de stad hebben bevolkt. Het meest klassieke voorbeeld is de merel die in betrekkelijk korte tijd – de eerste merels broedden in Duitsland in stadsparken in het begin van de 19^e eeuw – geëvolueerd is tot stadsvogel. Standvogels breiden hun broedareaal naar de directe omgeving uit als de omstandigheden dat toelaten. Ze dringen eerst door in de overgangsgebieden tussen stad en omgeving, later in de stad zelf. Zo heeft in betrekkelijk korte tijd

In de winter, als het voedsel elders schaars is, is de stad een toevluchtoord voor vogels.

onderschatte habitat vormen voor kleine zaadende vogels, vooral in de winter. Op plaatsen waar een struik- en boomlaag voorkomen, zoals in parken en tuinen, vinden we weinig dood hout, geen gesloten bladerdek en een opgeruimde of gemaaid kruidlaag en strooiselzone (gazons, voetbal- en golfvelden). Op de bodem foeragerende vogels hebben hier voordeel van, voor op en bij de grond broedende soorten is het juist nadelig. De variatie, omvang en leeftijd van de vegetatie hebben een grote invloed op het

veroorzaken vaak ander foerageergedrag en zijn vooral voor generalisten en omnivoren van groot belang. Ook potentiële predatoren worden hierdoor aangetrokken, wat ander gedrag, andere prooien en een andere opbouw van de voedselketen tot gevolg heeft. In de winter, als het voedsel elders schaars is, is de stad een toevluchtoord voor vogels. Ook bijvoeding en de *gemiddeld hogere temperatuur* zijn kenmerkend voor een stedelijke omgeving. Een belangrijk aspect tenslotte is het gedrag van de

● In een plantenbak broedende stormmeeuw in Alkmaar.
Foto: Miranda Zutt-van der Made.

● Mussenpaar. Foto: Wim Ruitenbeek.

de geleidelijke verbossing van grote delen van Noord-Holland een aantal soorten tot algemene stadsbewoners gemaakt, zoals winterkoning, heggemus, roodborst, vink, gaai, grote bonte specht en houtduif. Ook enkele soorten met een korte trekweg, zoals zwartkop en tiftjaf broeden steeds vaker in de stad.

Gunstige omstandigheden

IJsvogel, fuut, waterhoen, meerkoet, wilde eend en knobbelzwaan overwinteren steeds vaker in de stad, omdat water minder snel

voor vestiging in de stad. Dat geldt vooral voor soorten die van nature rotsbroeder zijn en hier aan huizen en fabrieken vervangende nestgelegenheid vinden, zoals zwarte roodstaart, gierzwaluw, kauw, huismus, torenvalk en slechtvalk, maar ook voor koolmees en pimpelmees, die profiteren van nestkasten die door de mens zijn opgehangen. Een aantal hiervan heeft een kleine actieradius, zoals de huismus, zodat die wat voedsel voor de jongen betreft, vaak in problemen komt door gebrek aan insecten, tenzij

den met een kleine broedplek en een klein territorium. Het territorium is veel kleiner dan bij hun soortgenoten in het buitengebied, zoals bijvoorbeeld bij merel, koolmees en pimpelmees. Soms zijn het in los verband broedende koloniebroeders, zoals huismus, kauw, putter of groenling. Turkse tortel, houtduif en holenduif stellen minimale eisen aan de nestgelegenheid en kunnen onder gunstige omstandigheden de broedperiode uitrekken over een lange periode, zodat ze meer broedsels kunnen grootbrengen. De stad met zijn langdurig hogere temperaturen is daardoor een gunstig habitat. Het mooiste voorbeeld zijn de in het wild levende duiven op de Dam, nakomelingen van de rotsduif, die zo zijn aangepast aan het leven in de stad dat ze zelfs niet in avifauna's worden opgenomen, omdat we weigeren ze als een 'wilde soort' te beschouwen. Uitbreiding van het broedgebied van de natuurlijke omgeving naar de stad is een proces dat vooral plaatsvindt als de overgang van stad naar buitengebied geleidelijk verloopt. Daardoor zijn er ook verschillen in de stadsvogelbevolking in verschillende steden in onze provincie. In het Gooi komen veel stadsbewoners uit de omliggende bossen of moerassen voor in villawijken, zoals kuifmees, zwarte mees, kleine bonte specht, boomklever, glanskop, matkop, bonte vliegenvanger, appelvink en goudvink. In Zuid-Kennemerland zijn dat er veel minder: glanskop,

De stad is geleidelijk gekoloniseerd door een groot aantal soorten die van oorsprong typische bosbewoners waren.

dichtvriest en voedsel beschikbaar blijft of zelfs door de mens wordt aangeboden. Reigers en aalscholvers zijn in Noord-Holland steeds meer gespreid gaan broeden. Omdat ze niet meer worden vervolgd, vinden we ze de afgelopen halve eeuw steeds vaker in een verstedelijkte omgeving. Afhankelijk van de mate van vergroening in de stad – stadsparken, villawijken – is de stad geleidelijk gekoloniseerd door een groot aantal soorten die van oorsprong typische bosbewoners waren, zoals holenduif, ransuil, zanglijster, grote lijster, braamsluiper, staartmees, koolmees, pimpelmees, boomkruiper, boomklever en groenling.

Voor een aantal soorten is de beschikbaarheid van nestgelegenheid een belangrijke voorwaarde

hij de randen van de stad opzoekt. Boerenzwaluw en huiszwaluw doen dat ook vaak, maar gierzwaluw, torenvalk en slechtvalk halen hun voedsel meestal van plaatsen die ver buiten de stad liggen en kunnen dus tot in het centrum van de stad broeden.

Van het grote voedselaanbod in de stad profiteren vooral zaadeters en omnivoren. Kleine, vaak in losse kolonies broedende soorten zoals ringmus, putter, spreeuw en kneu zoeken graag ruigten en overhoekjes op, een habitat dat op het platteland verdwijnt, maar aan stadsranden een belangrijke habitat vormt en voedsel- en overwinteringsmogelijkheden biedt.

Kleine territoria

Stadsbewoners zijn meestal tevreden

boomklever en kleine bonte specht. In Noord-Kennemerland met een minder geleidelijke overgang vinden we, bijvoorbeeld in Alkmaar, die soorten (nog) nauwelijks, maar daar kunnen we aan de randen van de stad de nachtegaal horen die dichtbij in het duingebied broedt.

Voorspelbaarheid

Het is vaak moeilijk te voorspellen welke vogels in de toekomst de stad opzoeken. De laatste vijftig jaren hebben veel verrassingen opgeleverd. Behalve de mate van vergroening, spelen vooral de structuur en omvang van parken, bossen, villatuinen en waterpartijen een belangrijke rol. Hoe kruiden- en

● Scholekster met jong in woonwijk Hoefplan, Alkmaar. Foto: Jan Stok.

tiedruk van de havik die (nog) geen regelmatige stadsvogel is. Ook sperwer en ransuil wijken steeds meer uit naar de stad. De meest opvallende ontwikkeling hebben

zanger, nachtzwaluw, zwarte specht, houtsnip en fluitier voelen zich niet thuis in een stedelijke omgeving, evenals patrijs en gele kwikstaart, grote stern en dwergstern. Toch moeten we het aanpassingsvermogen van een aantal van die soorten ook weer niet onderschatten. Een groot aantal soorten vindt aan de randen van stad/platteland een nieuw habitat waarin ze wonderwel gedijen, zoals steenuil, tuinfluiter, grauwe vliegenvanger, rietzanger, ringmus, grasmus en rietgors. Scholeksters, oorspronkelijk een wad- en weidevogel, broeden tegenwoordig op platte daken in nieuwbouwwijken en bedrijventerreinen en foerageren op nabijgelegen grasvelden, visdieven broeden langs snelwegen in verkeerslussen, op opgespoten terreinen of platte daken. Ze kunnen dat doen, omdat zij hun jongen de eerste periode na de geboorte voedsel brengen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld grutto en Kievit. Een nog spectaculairder voorbeeld is de lepelaar die al broedvogel is langs een rijwielpad aan de stadsrand van Haarlem en in het Sloterpark in Amsterdam. Kleine plevier broedt op opgespoten terreintjes, evenals bontbekplevier, die we meestal langs de waddenkust aantreffen. Het aanpassingsvermogen van soorten blijft moeilijk voorspelbaar, vooral in randzones waar dikwijls nieuwe habitats ontstaan.

De laatste vijftig jaren hebben veel verrassingen opgeleverd.

struikrijker die is en hoe breder de overbegroeiing, hoe meer kans op onverwachte stadsbewoners, die soms diep in het stedelijke milieu kunnen doordringen, zoals staartmees, bosrietzanger, braamsluiper, blauwborst en kleine karekiet. Veranderingen in het buitengebied kunnen een rol spelen bij het koloniseren van de stad. Toename van de populatie in het buitengebied heeft een aantal soorten in de laatste decennia tot stadsbewoner gemaakt. Dat geldt voor soorten die zijn toegenomen, omdat ze minder worden vervolgd, zoals kraaiachtigen, roofvogels en aalscholvers. Maar ook voor soorten die de afgelopen decennia hun broedareaal hebben uitgebreid, zoals kuifeend, krakeend, grauwe gans, Canadese gans, nijlgans, blauwborst en halsbandparkiet. De laatste komt zelfs vrijwel uitsluitend in stedelijke gebieden voor. Ook predatie en habitatverandering in het buitengebied kunnen een rol spelen. De laatste decennia zien we een achteruitgang van groene specht en bosuil in de duinen en een toename in villawijken en stadsparken, mogelijk door slechtere voedselcondities en preda-

we gezien bij de in de duinen van het vasteland broedende storm-, kleine mantel- en zilverbreeuwen. Door de komst van de vos en de toegenomen recreatiedruk zijn ze uit het duin verjaagd en zoeken ze nabijgelegen steden en dorpen op om daar op platte daken te broeden in villawijken en op industrieterreinen.

Soorten die verdwijnen

Hoewel veel vogels zich onverwacht goed kunnen aanpassen aan ons verparkte landschap, zijn de laatste vijftig jaren veel soorten in onze provincie achteruitgegaan of verdwenen. Het gaat om soorten met grootschalige habitats of habitats met speciale kenmerken. Weidevogels, zoals grutto, Kievit, zomertaling, slobeend, watersnip en veldleeuwierik verliezen nog steeds terrein en zullen zonder beschermingsmaatregelen verdwijnen. Dat geldt ook voor soorten die broeden in rietmoerassen zoals roerdomp, purperreiger, snor, grote karekiet, bruine kiekendief, zwarte stern, tafeleend en baardman. Ook in open duin en bossen broedende soorten als wespandief, griel, sprinkhaan-

Piet Zomerdijk
pieter.zomerdijk@planet.nl